

УДК 343

В. Г. Калита
здобувач

ПраТ «Міжрегіональної Академії управління персоналом»

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕОСУДНИХ ОСІБ
ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ ОКРЕМИХ КРАЇН ЄС

У сучасних умовах проблема боротьби зі злочинністю та регулювання кримінальної відповідальності вийшла на загальнодержавний рівень і є надзвичайно важливою. Значущою умовою для вирішення цих питань є удосконалення законодавчої бази, де будуть вказані не просто загальні положення, а й розглянуті більш досконало всі питання.

Неосудність – найскладніше правове та психологічне явище. Ознаки, які характеризують це поняття, містять характеристики психічної діяльності особи під час вчинення нею злочину.

У кримінальному законодавстві України вперше у 2001 році закріплено поняття осудності (ч. 1 ст. 19). Поряд з осудністю, у КК закріплено поняття неосудності (ч. 2 ст. 19). Сформульовані у ч. 2 ст. 19 КК України ознаки неосудності прийнято називати формулою [1, с. 61-62]. Формула неосудності складається з двох критеріїв – медичного(біологічного) та юридичного (психологічного), які виступають у єдності.

Проблемами, які стосуються неосудності в межах дисертаційних досліджень, монографій і наукових публікацій займалися багато науковців у різні часи, зокрема П. П. Андрушко, Ю. М. Балулін, Ю. С. Богом'яков, В. Я. Тацій, О. О. Ходимчук, О. В. Зайцева, В. В. Лень, Н. А. Орловська та інші відомі вчені. Як вітчизняна, так і зарубіжна юридична наука приділяє увагу вивченню інституту неосудних суб'єктів. На дисертаційному рівні наведені категорії розглядали такі вчені: О. Горох, О. Зайцев, Н. Ортинська, О. Плашовецький та ін.

Зважаючи на те, що питання неосудності є достатньо складним соціально-правовим явищем, необхідним є його комплексне системно-правове дослідження, яке передбачає характеристику й порівняльний аналіз кримінального законодавства.

Андрушко П. П. визначає «Поняття неосудності є похідним від поняття осудності та по суті є його антиподом. Особа, яка перебуває в стані неосудності, не є суб'єктом злочину, бо критерій поняття суб'єкта злочину «осудність» відсутній. Тобто особа, що визнана неосудною, не несе кримінальної відповідальності за вчинене суспільно небезпечне діяння незалежно від його тяжкості» [2, с. 160].

За теорією Р.І. Міхеєва «Формула неосудності складається з двох частин: медичного та юридичного критеріїв. Ці два аспекти чітко закріплені в законодавстві».

Головним підходом до визнання особи неосудною у кримінальному законодавстві європейських країн є виявлення у неї психічного розладу, що провокує за собою юридичний критерій з його вольовим та інтелектуальним компонентами як самостійних. Наявність їх обох надає можливість зробити висновок про неосудність особи.

Франція. Як зазначає Крилова Н. Є. «Уперше стаття про неосудність була законодавчо закріплена у Кримінальному кодексі Франції 1810 року. Стаття 122-1 КК Франції не має назви, що характерно для всіх статей кодексу, але перша її частина присвячена опису такого стану, що у кримінальному праві України називається неосудністю» [6, с. 79-80].

Відповідно до ст. 122-1 КК Франції «Не підлягає кримінальній відповідальності особа яка в момент вчинення злочинного діяння була схильною до психічного розладу, що позбавив її здатності усвідомлювати та контролювати свої дії» [6].

Деякі французькі правознавці неосудність розглядають при аналізі обставин, що виключають кримінальну відповідальність.

Загалом, належне регулювання поняття та критеріїв неосудності у чинному КК Франції заслуговує на позитивну оцінку. Введено два основні критерії неосудності – юридичний (нездатність усвідомлювати вчинене або керувати своїми діями) та медичний (наявність психічного чи нервово-психічного захворювання) [10, с.198].

Іспанія. Попри те, що Кримінальний кодекс Іспанії 1995 року дає досить точне і повне визначення неосудності, розкриваючи його за допомогою медичного та психологічного критерію, він, як і Кримінальний кодекс Франції, не використовує поняття терміну «неосудність».

Ст. 21 КК Іспанії містить перелік обставин при наявності яких особа не несе кримінальної відповідальності.

Відповідно до ч. 1 ст. 21 КК Іспанії «Не підлягає кримінальній відповідальності – той, хто в момент скоєння кримінального діяння з причини психічного відхилення не міг усвідомлювати протиправності скоєного ним діяння або керувати своїми діями». У ч. 3 цієї статті також зазначається – той, хто страждає психічним розладом, який супроводжується нездатністю усвідомлювати дійсність з народження або дитинства. Ст. 21 досить

лаконічно регламентує положення про неосудність, не приділяючи достатньої уваги медичному критерію. У цьому кодексі також немає спеціальної статті, яка б вказувала на правові наслідки визнання особи неосудною, однак в ст. 101 КК Іспанії міститься перелік заходів безпеки, що можуть бути застосовані до неосудних осіб» [5, с. 18].

Польща. У польському кримінальному законодавстві немає законодавчого визначення суб'єкта злочину.

Категорія неосудності у КК Республіки Польща поділяється на два складника: джерела та їх наслідки. Джерелами неосудності називають психічну хворобу, недоумство, інший психічний розлад. Наслідками неосудності, згідно з КК Республіки Польща, є відсутність можливості під час вчинення діяння усвідомлювати значення своїх дій та керувати ними [11, с. 452-456].

Відповідно до §1 ст. 31 КК Республіки Польща «Не скоює злочину той, хто через психічне захворювання, розумову відсталість або інший розлад психічної діяльності не міг під час скоєння діяння розуміти його значення або керувати своєю поведінкою». Однак відповідно до §3 зазначеної статті «положення §1 не застосовується, якщо винний знаходився в стані алкогольного сп'яніння або під впливом одурманюючих засобів, що призвело до неосудності або обмеженої осудності, котре він передбачав або міг передбачити». Глава X «Захисні заходи» §1 ст. 94 зазначається, що на підставі постанови суду неосудна особа поміщується до відповідного психіатричного закладу [4, с. 15].

Німеччина. Кримінальний кодекс Федеративної Республіки Німеччина (ФРН) 1975 року розкриває зміст поняття неосудності, зокрема медичного критерію, та перераховує можливі хворобливі стани психіки.

Відповідно до §20 КК ФРН під назвою «Неосудність внаслідок психічних розладів» передбачає що, «Без вини діє той, хто здійснюючи діяння, внаслідок хворобливого психічного розладу, глибокого розладу свідомості, слабоумства або іншого тяжкого психічного відхилення, не здатен усвідомлювати неправомірність діяння або діяти з усвідомленням їх протиправності». Особливістю норми є вказівка на відсутність вини неосудної особи. До такої категорії осіб на підставі §63 «Поміщення в психіатричну лікарню» застосовують примусові заходи медичного характеру. §§ 21, 49 КК ФРН визначає зменшену осудність: «Якщо здатність особи усвідомлювати неправомірність свого діяння або діяти відповідно до цього усвідомлення значно зменшена внаслідок хворобливого психічного розладу, глибокого розладу свідомості або недоумства чи іншого тяжкого психічного відхилення, то покарання може бути пом'якшене ...» [7, с. 36-38].

Глава 1 КК ФРН, де надається визначення «неосудність дитини», яку законодавець пов'язує лише з недосягненням особою 14 років. Тобто особа, яка не досягла цього віку, є неосудною, бо позбавлена можливості належного усвідомлення своєї поведінки та можливості адекватно керувати своїми діями [1].

Данія. У КК Данії 1930 року у ч. 1 §16 зазначено, що «Особа, які під час вчинення діяння не розуміли своїх дій у зв'язку з психічним захворюванням або станом спорідненим з психічним захворюванням, не підлягають покаранню. Теж саме застосовується до осіб психічно неповноцінних у тяжкій формі. Якщо обвинувачений тимчасово знаходився у стані психічного розладу або у стані спорідненим до психічного захворювання в результаті вживання алкоголю або інших одурманюючих речовин, він в особливих випадках може бути покараний». Кодексом передбачені у §68 заходи безпеки, які можливо застосувати до неосудних осіб, такі як «Якщо обвинувачений визнається невинним у відповідності зі Статтею 16 цього Закону, то суд може визначити застосування інших заходів, які вважає доцільними для запобігання майбутніх злочинів. Якщо менш радикальні заходи, такі, як нагляд, визначення місця проживання або роботи, лікування від наркотичної або алкогольної залежності, психіатричне лікування і т.д., визнані недостатніми, то суд може вирішити, що особа повинна бути поміщена в лікарню для психічно хворих або в установу для осіб з важкими психічними відхиленнями або що воно повинно бути віддано під опіку, відповідне психічного відхилення, або що воно повинне існувати в підходящий будинок або установа для отримання необхідного догляду або турботи. Тримання під вартою, що забезпечує ізоляцію і безпеку має бути можливим відповідно до умов, зазначених у статті 70 цього Закону» [3, с. 21].

Швейцарія. Питання про неосудність досить детально врегульовано КК Швейцарії 1937 року. У відповідності до ст. 10 КК Швейцарії неосудність визначено як «Хто внаслідок психічної хвороби, слабоумства або тяжкого потьмарення свідомості на момент скоєння злочинного діяння не був здатен усвідомлювати протиправності свого злочинного діяння або діяти з усвідомленням цієї протиправності не підлягає кримінальній відповідальності».

Відповідно до ст. 12 КК Швейцарії твердження про неосудність не застосовується, якщо «Особа сама викликала тяжку зміну або розлад свідомості із наміром вчинити злочин». Судді надається право за висновком експертів, направити хворого до лікувального закладу або притулку. «Якщо хворий не несе загрози для інших осіб можна обмежитись амбулаторним лікуванням» [8, с. 8-9].

Швеція. Згідно з КК Швеції 1962 року, ст. 6 гл. 30 «Особа, яка вчиняє злочин під впливом серйозного психічного розладу, не може бути засуджена до тюремного ув'язнення. Якщо у такому випадку суд також визначить, що жодна інша санкція не може бути призначена, то засуджений повинен бути повністю звільнений від санкції».

Відповідно до ст. 3 гл. 31 «Якщо особа, яка вчинила злочин, за яке санкція не може бути обмежена штрафом, страждає серйозним психічним розладом, то суд може передати його на судово-психіатричне піклування, якщо, з огляду на його психічний стан і особисті обставини, потрібне поміщення на піклування до психіатричної установи, котре поєднується із позбавленням волі та іншими примусовими заходами» [9, с. 122, 130].

Підсумовуючи аналіз законодавства країн ЄС щодо вчинення неправомірного діяння невідлужними суб'єктами встановлено, що точне поняття цієї категорії у сучасному законодавстві іноземних держав відсутнє.

Переважно стан неосудності визначається через його причини, які і є критерієм звільнення особи від відповідальності. До них відносять різного роду психічні розлади та психічні захворювання, які мають порівняно схожий зміст, однак різняться юридичною та медичною термінологією.

Визначення неосудності та його кримінально-правові наслідки розглядаються у межах родового поняття обставин, що виключають кримінальну відповідальність особи.

Незалежно від визначення ознак поняття неосудності, особливостей структурного розміщення цього поняття у кримінальному законодавстві країн ЄС, до безпосередніх причин неосудності у більшості зарубіжних держав відносять різного роду психічні розлади та психічні захворювання, конкретні формулювання яких різняться залежно від особливостей юридичної техніки, медичної та правничої термінології.

Визнання особи неосудною є підставою для призначення примусових заходів медичного характеру. Використовуючи різні критерії для опису нездатності особи до усвідомлено – вольової поведінки під час вчинення суспільно – небезпечного діяння, правознавці різних держав використовують різні формули неосудності, і визначають особливості визнання особи неосудною.

Література

1. Головинков П. В. Уголовное уложение Федеративной Республики Германии: научно-практический комментарий и перевод текста закона. 2-е изд. М. Проспект, 2016. 312 с.
2. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник для студентів юрид. вузів і фак. / Г.В. Андрусів, П.П. Андрушко, В.В. Бенківський [таін.]; за ред. П. С. Матишевського. К. Юрінком Інтер, 1997. 512 с.

3. Уголовный кодекс Дании / под ред. С.С. Беляева. М. : 6/и, 2001. 172 с.

4. Уголовный кодекс Республики Польша / пер. с польск. Барилевич Д.А. и др. ; под общ. ред. Н.Ф. Кузнецовой. Мн. : Тесей, 1998. 128 с.

5. Уголовный кодекс Испании / под ред. и с предисл. Н.Ф. Кузнецовой и Ф.М. Решетникова. М. : «Зерцало», 1998. 218 с.

6. Уголовный кодекс Франции / науч. редактирование канд. юрид. наук. доц. Л.В. Головки, канд. юрид. наук. доц. Н.Е. Крыловой; перевод с французского и предисловие канд. юрид. наук, доц. Н.Е. Крыловой. СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 650 с.

7. Уголовный кодекс ФРГ / пер. с нем. М. : ИКД «Зерцало-М», 2001. 208 с.

8. Уголовный кодекс Швейцарии / пер. с нем. М. : Изд.-во «Зерцало», 2000. 138 с.

9. Уголовный кодекс Швеции / перевод с англ. УК Швеции по состоянию на 1 мая 1999 г. С.С. Беляева. М. : МГУ им. М.В. Ломоносова, 2000. 167 с.

10. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии). Сборник законодательных материалов / под ред. И. Д. Козочкина. М. : Издательство «Зерцало», 1998. 352 с.

11. Kodeks karny. Komentarz: w 3 t. / [G. Bogdan, A. Zoll i in.]; pod. red. A. Zoll. Warszawa : Wolters Kluwer Polska, 2007. T. 1: Część ogólna: komentarz do artykułów 1 – 116 kodeksu karnego, 2007. 1290 s.

Анотація

Калита В. Г. Кримінальна відповідальність неосудних осіб за законодавством окремих країн ЄС. – Стаття.

У статті розкрито питання кримінальної відповідальності неосудних осіб за законодавством окремих країн Європейського Союзу. Зазначено, що неосудність – найскладніше правове та психологічне явище. Досліджено законодавство Франції, Польщі, Німеччини, Данії та ряду інших країн.

Ключові слова: неосудність, осудність, обмежена осудність, законодавство, країни ЄС.

Аннотация

Калита В. Г. Уголовная ответственность невменяемых лиц по законодательству отдельных стран ЕС. – Статья.

В статье раскрыты вопросы уголовной ответственности невменяемых лиц по законодательству отдельных стран Европейского Союза. Отмечено, что невменяемость – самое сложное правовое и психологическое явление. Исследовано законодательство Франции, Польши, Германии, Дании и ряда других стран.

Ключевые слова: невменяемость, вменяемость, ограниченная вменяемость, законодательство, страны ЕС.

Summary

Kalyta V. H. Criminal liability of insane persons under the legislation of individual EU countries. – Article.

The article discloses issues of criminal liability of insane persons under the legislation of certain countries of the European Union. It is noted that insanity is the most difficult legal and psychological phenomenon. The legislation of France, Poland, Germany, Denmark and several other countries has been studied.

Key words: insanity, sanity, limited sanity, legislation, EU countries.